

Válka, Josef

K otázce projevů původní akumulace kapitálu v Čechách a na Moravě v 16. stol.

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1956, vol. 5, iss. C3, pp. [103]-122

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102332>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF VÁLKA

K OTÁZCE PROJEVŮ PŮVODNÍ AKUMULACE KAPITÁLU V ČECHÁCH A NA MORAVĚ V 16. STOL.

Proces původní akumulace kapitálu probíhal v českých zemích v plném rozsahu v 18. stol. a byl dokončen v 19. stol. všeobecným převládnutím kapitalistického výrobního způsobu.¹ Dosud však není jasné, do které doby máme klást jeho počátek a se kterými událostmi je spojeno jeho východisko. Nabízí se především otázka, zda se ve složité hospodářsko-sociální situaci předbělohorského období, t. j. v době, kdy proces původní akumulace probíhal v řadě evropských zemí, objevily i v českých zemích určité rysy původní akumulace v takovém rozsahu, abychom je mohli takto hodnotit, nebo zda k východisku procesu došlo až po třicetileté válce.

Problematika původní akumulace těsně souvisí s celkovým hospodářsko-sociálním vývojem a pouze na této široké basi může být řešena. Vytržení určitých jevů, které připomínají původní akumulaci, z celkových souvislostí a jejich zobecnění bez přihlídnutí k jejich kvalitě i kvantitě, nemůže vést k platným závěrům. Je tudíž pochopitelné, že proces původní akumulace bude všestranně osvětlen teprve tehdy, až bude zevrubně zpracován hospodářsko-sociální vývoj těch období, která připadají pro původní akumulaci v úvahu. Dosavadní naše historická produkce i stav výzkumu pramenného materiálu nedovolují formulování všeobecných závěrů, a tak je třeba zaměřit se pouze na dílčí otázky. Tato studie, která chce být příspěvkem do počínající diskuse, omezí se pouze na otázku, zda rozvoj zbožního vrchnostenského hospodářství na feudálním velkostatku v 16. a poč. 17. stol. měl vliv na odlučování venkovského obyvatelstva od výrobních prostředků a zda v této době vznikl ve větším rozsahu trh práce. Studie se v podstatě opírá o materiál a poznatky mé práce o struktuře velkostatku na Moravě v 2. pol. 16. stol. a nečiní si nároky na definitivnost závěrů.

*

Proces původní akumulace kapitálu jako proces genese kapitalistického výrobního způsobu osvětlil theoreticky a vylíčil konkrétně na příkladech anglických dějin Marx v 1. sv. Kapitálu.² Uvedeme několik jeho základních myšlenek: Peníze a zboží nejsou kapitálem samy o sobě, ale musí se na kapitál změnit za určitých historických podmínek. Tato změna nastává tehdy, setká-li se na trhu »na jedné straně majitel peněz, výrobních a životních prostředků . . . a na druhé straně svobodní dělníci, prodávající vlastní pracovní síly«. ³ Vzájemný styk těchto dvou složek vytváří kapitalistický výrobní vztah. Jakmile tento vztah převládne, je již v procesu výroby reprodukován.

Vznik kapitalistických výrobních vztahů je ovšem dlouhodobým procesem, jehož počátky jsou v lůně feudální společnosti. »Ekonomická struktura kapitalistické společnosti vznikla z ekonomické struktury feudální společnosti. Rozklad feudální společnosti uvolnil prvky kapitalistické společnosti.«⁴ Aby se mohl kapitalistický výrobní způsob rozvinout, aby mohla nastat všeobecná polarisace trhu pracovní síly, k tomu bylo třeba změnit některé základní znaky feudálních výrobních vztahů: 1. zbavit bezprostřední výrobce — rolníky i řemeslníky — jejich výrobních prostředků, 2. zbavit je jejich vázanosti k výrobním prostředkům — nevolnictví v zemědělství a cechovního zřízení v řemesle. Proto podle Marxe »t. zv. původní akumulace není tedy nic jiného, než historický proces odučování výrobců od výrobních prostředků.«⁵ Při velké převaze zemědělské výroby ve většině zemí za feudalismu má největší význam zbavování rolníků půdy a jejich přeměna v proletáře. »Vyvlastnění zemědělského výrobce, zbavení rolníka půdy, tvoří základ celého procesu.«⁶

Při konkrétním studiu procesu původní akumulace je třeba přihlídnout ke dvěma základním skutečnostem: Proces původní akumulace se může v plné míře a se všemi svými důsledky rozvinout pouze v určité historické situaci a tou je r o z k l a d feudalismu. Marx nutnost historického zřetele při studiu původní akumulace zdůraznil a ukázal na příkladě z římských dějin, že vyvlastňování bezprostředních výrobců samo o sobě nemusí vést vždy k původní akumulaci. Vyvlastnění římských rolníků nevedlo na př. ke vzniku námezdních dělníků, ale vytvořilo římskou chudinu. Čili, jedná se o »události nápadně obdobné, které se však odehrávají v různých historických prostředích a musí proto vést ke zcela rozdílným výsledkům.«⁷ Také v období feudalismu docházelo k vyvlastňování a existovala námezdní pracovní síla, v některých odvětvích výroby (hornictví) ve značném rozsahu. Výskyt námezdní pracovní síly v období feudalismu nemusí být, stejně jako v antice, vždy projevem původní akumulace nebo kapitalistických vztahů. Ve středověku se vyskytovalo mnoho různých forem nájmu, ze kterých pouze některé byly zárodkem kapitalistických poměrů. A v době, kdy bylo neotřeseno feudální vlastnictví výrobních prostředků, kdy působil zákon souladu mezi výrobními silami a výrobními vztahy v pozitivním smyslu, kdy zboží výroba slouží feudalismu a kdy trvá cechovní organisace řemeslné výroby a feudální velkostatek, nemůže být považován výskyt námezdní pracovní síly za projev původní akumulace.⁸ Ignorování všeobecného stavu společenské výroby a zobecňování určitých prvků kapitalismu na celou společnost je v buržoasní historiografii základem všech koncepcí, popírajících kvalitativní změny ve společenském vývoji a dokazujících věčnost kapitalismu.

Dále je třeba si uvědomit, že proces původní akumulace probíhá v jednotlivých zemích různě. »Jeho dějiny mají v různých zemích různé zbarvení a probíhají různými fázemi v různém pořadí a v různých dějinných epochách.«⁹ Počátek kapitalistické éry v evropských dějinách spadá sice obecně do 16. stol., to však platí především pro hospodářsky pokročilé země západní Evropy. V zemích, které měly odlišnou hospodářskou strukturu, jako na př. v zemích střední a východní Evropy, proces původní akumulace se mohl vyvíjet jinak než v zemi typické původní akumulace, v Anglii.

Projevů původní akumulace v předbělohorském období se v naší literatuře dotkl přehledně ak. korespondent V. H u s a ve svém pokuse o marxistickou periodisaci dějin ČSR.¹⁰ Druhá polovina 15. stol. a stol. 16. je podle něho charakterisována přechodem od zemědělské malovýroby k velkovýrobě, růstem panských velkostatků, přeměnou orné půdy v rybníky a v pastviny a útekem selského lidu z venkova do měst.¹¹ Tyto události měly za následek zbvování poddaných půdy, čili rovnaly se odlučování výrobců od výrobních prostředků.¹² Husa však zdůrazňuje, že v našich zemích neměl proces odlučování stejné následky jako na Západě, zvláště proto, že u nás v této době ještě nebyla možnost použít odloučených v manufakturách. Pouze některá odvětví průmyslové výroby dosáhla v této době manufakturního stadia: V plátenictví se rozvíjel nákladnický systém, který byl podle Husy »teprve prvním krokem přechodu od řemeslné malovýroby ke kapitalistické velkovýrobě...«¹³ Nejvyspělejší bylo hornictví a hutnictví, »jež jsou v té době nejdůležitějšími obory české průmyslové výroby« a kde se »uplatňuje ve větší míře kapitalistické podnikání.«¹⁴ Ve zvláštní studii se zabývá Husa ještě výrobními poměry v českém mincovnictví,¹⁵ i zde shledává v 15. a 16. stol. prvky centralisované manufaktury, i když výrobní vztahy mají i zde typicky feudální charakter a teprve v 2. pol. 16. stol. nabývá zde převahu námezdní práce.¹⁶

Poměry v hornictví v přímém vztahu k procesu původní akumulace kapitálu se nověji zabýval M. J a r o š.¹⁷ Navazuje na názory V. Husy o výrobních poměrech v hornictví a dospívá k závěru, že v kutnohorském horním podnikání je možno v 16. stol. konstatovat »značně již rozvítené prvky kapitalistických výrobních vztahů a kapitalistického způsobu vykořisťování.«¹⁸

Dílčí otázku původní akumulace v předbělohorském období, spojenou s vývojem velkostatku, řeší nejnověji A. M í k a.¹⁹ Ptá se, zda mělo zatopování půdy v době intenzivního zakládání rybníků vliv na masové zháňení poddaných z jejich pozemků. Postupuje při tom methodicky zajímavým způsobem: Nevychází z rozboru archivního materiálu, ale z rozboru rybníkářské techniky ve vztahu k technice zemědělské výroby a odůvodňuje tento postup tak, že by archivní materiál k dané otázce mohl poskytnout pouze dílčí roztržité poznatky, které by bylo možno libovolně zobecnit.²⁰ Rozborem rybníkářské techniky (vhodnost půdy, stavba hrází) Míka dokazuje, že »horečné zakládání rybníků českou šlechtou v 15. a 16. stol. sice značně poškodilo řadu poddaných, přispělo v nemalé míře k jejich zbídačování a tak pomohlo prohloubit majetkové rozdíly na venkově, ale přímé vyhánění poddaných rolníků zatápěním půdy nemohlo nabýt masového charakteru.«²¹ Na tomto dílčím úseku tedy Míka projevů původní akumulace v 16. století popírá.

A. K l í m a ve své práci »Manufakturní období v Čechách« datuje projevů původní akumulace teprve do 2. pol. 17. stol. a 16. stoletím se nezabývá.²²

*

V literatuře bylo již ukázáno, že 15. a 16. stol. přineslo řadu nepochybných změn do systému hospodářství v našich zemích. V zemědělství došlo k rozvoji vrchnostenského hospodaření ve vlastní režii,²³ a to způsobilo

řadu důležitých změn ve struktuře pozemkových držav i v postavení poddaných.

Zajímá nás otázka, zda měl rozvoj vrchnostenského hospodářství vliv na odlučování rolníků od půdy a tím na proces původní akumulace. Tato otázka se nutně nabízí již z toho důvodu, že v některých evropských zemích je počátek rozvoje »rezičního velkostatku« s odlučováním spojován²⁴ a dále, že se tyto důsledky i u nás projevují v době pozdější, v 17. a 18. století.²⁵

Při rozvoji vrchnostenského hospodaření na předbělohorském velkostatku mohly mít vliv na zabírání poddanské půdy především tato tři výrobní odvětví: polnohospodářství, rybníkářství a dobytkářství. Jejich rozšiřování by bývalo za normálních okolností vyžadovalo většího rozsahu dominikální půdy, než měl tehdejší velkostatek, založený většinou na poddanských dávkách, k dispozici.

Rybníkářství vyvolalo v dosavadní literatuře největší pozornost vzhledem k tomu, že naše země byly klasickou rybníkářskou oblastí a že zde rybníkářské podnikání nabylo v 16. stol. značného rozsahu.²⁶ Fr. Hrubý považoval rozvoj rybníkářství dokonce za základ změn ve struktuře velkostatku v hospodářství celé země.²⁷ První »zakládací horečka« proběhla koncem 15. stol. a počátkem 16. stol., druhé významné období zakládání se klade do poloviny 16. století. Rybníky zatopovaly značné plochy půdy a sám současník vyslovil obavu, že »páni rybníky přes 1/4 země zatopí, odnímajíce tudy živnosti chudým«. Možnost zhánění byla tedy při zakládání rybníků dána a současníci si byli dokonce vědomi nebezpečí, které mohlo takto intenzivním rybníkařením vzniknout. O zatopování poddanské půdy máme mnoho písemných dokladů, jejichž hodnota pro poznání celkového rozsahu zatopování je sice malá, ale přesto k tomuto materiálu nemůžeme být tak skeptičtí, že by nám »zůstala vždy jen hrst dokladů, které bychom mohli s klidným svědomím zevšeobecnit«...²⁸ a z toho důvodu archivní materiál ignorovat. Zdá se, že jednu důležitou skutečnost zde archivní materiál dovoluje téměř zevšeobecnit: naprostá většina dokladů, které máme o zatopování poddanské půdy, ukazuje, že zatopené pozemky byly poddaným nahrazovány jinou půdou.²⁹

Z publikovaných materiálů je možno uvést řadu dokladů z Listáře Praskova Selského archivu, kde jsou uveřejňovány listiny z moravských místních archivů: Koncem 15. stol. zakládal intenzivně rybníky na Zábřežsku (sev. Morava) známý Tunkl z Brnička. Jeho činnost vyvolala vzpouru poddaných, při níž byl sám Tunkl zabit, ale i na jeho panstvích byly pozemky nahrazovány. Roku 1480 zatopil zábřežským předměšťanům a Krumpaským poddaným trávníky a pastvíska, ale v náhradu jim odevzdal pastvíska jiná.³⁰ Roku 1489 byla učiněna zajímavá výpověď mezi Znatou ze Zvole a Jiřím Tunklem z Brnička, v níž Tunkl slibuje náhradu za zatopená pole a louky patnácti postiženým vesnicím.³¹ Roku 1509 zakládal Berka z Dubé rybník a zatopil část polí vesnice Loděnic, poddané kostelu olomouckému. Náhradou však odevzdal Loděnickým pole, která náležela dříve k jeho dvoru.³² Roku 1526 vydal Přemek z Víckova a na Prusinovicích svým lidem v Prusinovicích list, kterým potvrdil, že »byl vši obci Prusinovic, lidem svým, louky i pole na Žlebě, kterýž slove Synáčků žleb, dal k jejich budoucímu užívání za to, co jim rybníkem, kterýž slove Sápa, jej udělajíc z pastvíska zatopuje«.³³ Roku 1552 rozšířili Olo-

moučané rybník a poškodili role vesnice Mezic, náležející městu Litovli. »A za taková role tím rozšířením rybníka svrchu psaného odjatá, téměř lidem litovelským jiná role tak dobrá a užitečná na statku svém vlastním hunčoveckém dáti a odměřiti jsme přiřkli.«³⁴

Mnoho dokladů o náhradě za zatopené pozemky je také mezi pernštejnskými listinami uveřejněnými v Archivu Českém. Tak roku 1490 napomíná král Matyáš Znojenský, aby nahradili pozemky zatopené jejich rybníkem.³⁵ Vilém z Pernštejna obdržel zástavou jihočeské panství Hlubokou a dostal povolení investovat ke zvelebení hospodářství královské peníze. Tyto peníze mohly být podle králova listu vynaloženy také na to, »aby on se těmi komuž co zatopeno jest, smlúvati a jim za to penězi hotovými dosti učiniti mohl«.³⁶ Téhož roku dostal Vilém z Pernštejna od Bočka Kuny z Kunštátu náhradou za zatopené grunty svých poddaných jeho »dědiny« do dědičného držení.³⁷ Roku 1494 uzavřel Vilém z Pernštejna se svými poddanými ze vsí Municode smlouvu, »že má dáti za všechny zátopy, které jsou se jim staly na jejich gruntech rybníky: nejprve dvůr, který slove Prchuov, ten JMt jim očistil. A také což jest jim prvé oddáno panem Kamýtským, toho užívati mají«.³⁸

V podobném smyslu mluví další dokumenty, jejichž počet bude nepochybně průzkumem místních archivů rozmnožen. Nechceme z nich vyzovovat, že půda byla nahrazována v š e m postiženým poddaným. Je třeba si všimnout na př. toho, že se naprostá většina dokumentů vztahuje k těm případům, kdy se stýkaly v rybníku pozemky dvou různých vrchností. Dokladů o nahrazování půdy vlastním poddaným je daleko méně, ale to zase zčásti vyplývá z charakteru písemností. Domnívám se však, že nahrazování zatopených pozemků bylo v 15.—16. stol. v našich zemích obecné. Tato zásada nebyla sice formulována v normách zemského ani poddanského práva, ale zdá se, že byla všeobecně uznávána. Naznačuje to na př. formulace v listu krále Vladislava z roku 1483, kterým povoluje Heraltovi z Kunštátu založení rybníka na zboží kojetínském: »A cožkolivěk oddadí v e d l e ř á d u a o b y č e j e markrabství moravského a bez útisku těm lidem, což by děláníem takových rybníkův zatopili, to jmá při těch lidech zůstati věčně.«³⁹ Kromě věčných důvodů, o kterých bude zmínka níže, byla tedy zásada nahrazování pozemků, zatopených rybníky (oddání) koncem 15. stol. a nepochybně i později na Moravě »řádem a obyčejem«.

Zakládání a rozšiřování dvorů mohlo být další příčinou zhnění. Intenzivní rozšiřování vrchnostenského polnohospodářství spadá v našich zemích teprve do 17. a 18. stol., kdy má za následek odlučování. Stanovení počátku rozvoje dvorového hospodářství vrchností je dosud sporné, ale většina svědectví ukazuje, že větší rozvoj nastal v polovině 16. stol.⁴⁰ Zmínky o vrchnostenských dvorech před tímto mezníkem jsou sice časté, ale zdá se, že až do poloviny 16. století (od husitských válek), převládá tendence pronajímat dvory a přeměňovat dominikální půdu v rustikál.⁴¹

Rozvoj dvorového hospodářství velkostatku v 2. pol. 16. stol. je způsoben jako celý proces vytváření »režijního velkostatku« rozvojem zbožní výroby pro potřeby vnitřního i zahraničního trhu, na níž se šlechta začíná intenzivněji podílet. Proti zakládání rybníků však není rozvoj dvorů tak nápadný -- v 16. stol. nedochází v žádném případě k zakládaci ho-

řeče vrchnostenských dvorů — a ani z 2. poloviny 16. stol. nechybějí doklady o tom, že vrchnostenské dvory byly rustikalisovány.⁴² Ale dvorové hospodářství patřilo již v této době téměř na každém velkostatku k základu celého hospodářského systému. J. Radimský odhaduje, že koncem 16. stol. vrchnosti obhospodařovaly ve vlastní režii již asi $\frac{1}{3}$ polnohospodářské půdy na Moravě.⁴³ Hojnější archivní materiál z tohoto období umožňuje také na mnoha panstvích určit velikost dvorů, poměr dominikální půdy k půdě rustikální a zdroje, z nichž vrchnosti čerpaly při rozšiřování dvorů. Ve velké většině případů však stále nelze poměr dominikálu a rustikálu určit přesně.

V 2. pol. 16. stol. jsou ve velikosti vrchnostenských dvorů stále značné rozdíly: od malých dvorců, rovnajících se rozsahem větší poddanské usedlosti, až po mnohalánové scelené pozemky.⁴⁴ Na některých panstvích nastal v této době rozvoj právě velkých mnohalánových dvorů, při kterém nepochybně byla zabírána i poddanská půda. Na Moravě byla koncem 16. stol. patrně nejrozsáhlejší akcí tohoto druhu činnost Zacharyáše z Hradce na panství telečském. Tento případ je pro otázku zhánění značně důležitý. Panství telečské, zabírající v rozsáhlém územním komplexu celý cíp jihozápadní Moravy a souvisící územně i svou vrchností s jihočeskými statky pánů z Hradce, bylo v této době podle urbářů celkem úplně osídleno; pustých gruntů zde bylo jen mizivé procento.⁴⁵ Jakmile se vrchnost v 70. letech 16. stol. rozhodla reorganizovat a zvýšit polnohospodářskou výrobu rozšířením dvorů, bylo nutno sáhnout na pozemky poddaných. Kniha směn a frejmarků, založená roku 1571, podává nám přesný obraz postupu vrchnosti: ⁴⁶ roku 1579 na Telči »stal se výjezd (úředníků) ke vsi Žatči na ta místa, kde JMt ráčí sobě chtíti nový dvůr postaviti. A co jest kterým osobám gruntův, rolí, luk odňato, i zase kterak jsou dvorem JMti pána rosičským i jinými místy spokojeni, a co jest se komu z nich oddalo, níže pořád po artikulích sepsáno, na čemž jest jeden každý z nich poděkováním přestal a o nic více se na JMt pána ani potomky nenatahovati slíbil.«⁴⁷ Tímto způsobem bylo na Telečsku zřízeno několik rozsáhlých dvorů. Dvůr v Radkově vznikl z pozemků 57 poddaných, kterým byly odebrány polnosti v různé výměře od $\frac{1}{4}$ lánů po 1 lán, ale po přeměření jim byly »oddány« pozemky jiné. Takto vzniklý dvůr měl rozlohu 25 lánů. V šašovicích byly vyměněny role 8 poddaným. Ve zmíněném dvoře žateckém dostali postižení pozemky panského dvora v Rosičce, kde se patrně hospodářství nedařilo, a proto byl zrušen. Na dvůr při letohrádku Rozkoši hyla odebrána a nahrazena půda poddaným z Budkova.

Tato na svou dobu rozsáhlá akce telečské vrchnosti byla v předbělohorské době na Moravě téměř výjimkou. Na jiných panstvích nedosahovaly dvory, i nově založené a rozšiřované, zdaleka takové velikosti a jejich zřizování nebylo tak plánovité. Přesto ani na Telečsku nedošlo k sehnání postižených poddaných z jejich pozemků, nýbrž k výměně. A podobně tomu bylo i na jiných panstvích. K nahrazování půdy mohla vrchnost přistupovat i z toho důvodu, že přes nepochybný vzrůst osídlení bylo stále dostatek neosazené půdy.⁴⁸

Konečně je nutno zastavit se u toho výrobního odvětví velkostatku, které mělo tak důležitou roli v procesu původní akumulace v Anglii — u ch o v u o v c í. Chov ovcí se stal během 16. stol. na většině velkostatků pravidelnou součástí režijního hospodářství, která slihovala a podle svě-

dectví účtů některých velkostatků i poskytovala značný výnos.⁴⁹ Velkostatek mohl výhodně zpeněžovat ovčí vlnu přímo na místním trhu vzhledem k tomu, že domácí výroba sukem nabývala stále větší rozsah a že možnosti domácích soukeníků rostly i na zahraničním trhu.⁵⁰ Na všech panstvích inventáře a popisy zaznamenávají velká stáda dobytka ovčího, která dosahovala i několika tisíců kusů.⁵¹ Ale tato stáda nebyla v 16. stol. přece jen tak velká, aby jejich pastva zabírala polnohospodářskou půdu. Nejvyšší stavy ovčího dobytka neměly totiž v této době velkostatky v pastvinářských oblastech, ale v nížinách, v typických oblastech polnohospodářské výroby.⁵² A zde nikde nenacházíme dokladů, že by byla kvůli chovu ovcí omezena obilnářská výroba. Hlavním zdrojem ovčí pastvy byly stále úhory, které představovaly při převažujícím trojpolním systému třetinu všech pozemků. Spolu s lukami a pastvinami stačily v 16. stol. poskytovat tehdejšímu stavu ovcí pastvu i krmivo, a tak se neseťkáme s případem, že by byli poddaní sehnáni kvůli dobytčím pastvám.⁵³

To, co bylo řečeno, neznamená, že rozvojem vrchnostenského hospodářství nebyli poddaní poškozováni. Vrchností nemohl nikdo donutit, aby nahrazovaly poddaným spravedlivě škody vzniklé zatopováním, rozšiřováním dvorů a společnými pastvami. Celý proces rozvoje t. zv. »režijního velkostatku« způsobil již v předbělohorské době zhoršování situace poddaných, které se plně projevilo v 17. století. Ale zdá se, že v předbělohorském období nevznikly z přeměny hospodářského systému velkostatku pro poddané katastrofální následky, běžné v 17. a 18. století. Příčiny tohoto stavu tkvěly v hospodářské struktuře českých zemí a pozemkových držav tohoto období: Na vnitřním i na zahraničním trhu se dosud nevytvořily předpoklady pro masový odbyt zemědělských výrobků, zejména obilí, jak tomu bylo v této době již na př. v některých polských a německých zemích, ležících na výhodných vodních obchodních cestách. Situace nebyla ještě taková, aby vrchnosti mohly jednoznačně zvýšit režijní výrobu. V příjmech vrchnosti zaujímalo za této situace stále důležité místo hospodářství poddaných, jejich rentovní povinnosti a služby. Snahou feudálů nebylo v této době ještě sehnat poddané s jejich gruntů, ale naopak, co největší počet gruntů osadit a »neosedlé« obyvatelstvo připoutat k půdě. Všichni hospodářští theoretikové i praktikové této doby dbají o to, aby na panství byl co největší počet poddaných a aby jejich »životnosti vzkvétaly«, neboť to zaručovalo stále jistěji zisk než sehnání.⁵⁴ Z toho důvodu byly také poddaným pozemky zabrané vrchností nahrazovány jinou půdou.

*

Z celkového charakteru struktury předbělohorského velkostatku i z pří-
mých dokladů tedy vyplývá, že v této době nedocházelo ve větší míře k vy-
vlastňování poddaných zhnáním. Je však nutno uvážit řadu nepochybných
svědectví o lidech odloučených od výrobních prostředků, o existenci ná-
mezdní pracovní síly i o trhu práce, která pro 16. stol., zejména pro dru-
hou polovinu máme. V této době se stavovské i královské státní instituce
zabývaly stále častěji otázkami pracovní síly. Na pořad jednání českého
i moravského sněmu přicházely záležitosti čeledi, nádeníků, stavové si
stěžovali na drahotu pracovní síly, vydávali čelední řády, ostrá nařízení proti
povalečům a žebrákům, docházelo ke sporům o pracovní sílu mezi feudály

a městy; to všechno logicky připomíná jevy původní akumulace kapitálu. K jejich všestrannému osvětlení bude ovšem třeba ještě mnoho monografických, lokálních i problémových studií. Dnes je zejména těžké určit rozsah těchto jevů, vzhledem k naprostému nedostatku statistického materiálu pro 16. stol. Byly to stále projevy typicky středověkých hospodářsko-spoločenských poměrů nebo se v nich ohlašovaly možnosti hlubších společenských strukturálních změn?

Skutečnost, že v předbělohorském období nedocházelo ve větším rozsahu ke zhánění, neznamena, že poddaní nebyli zbavováni výrobních prostředků. Marx sám poznamenává, že »k vyvlastnění rolníků není nezbytně nutno vyhánět je z jejich půdy, jak se to dalo v Anglii a v jiných zemích.⁵⁵ Byla řada jiných příčin, které mohly vést ke vzniku svobodné pracovní síly.

Určitý význam pro tento proces mohlo mít i převládnutí systému feudální pozemkové renty. Přejchod od naturální k peněžní rentě je, jak ukazuje Marx, doprovázen a anticipován vznikem námezdních nádeníků.⁵⁶ V našich zemích se tento přechod udál ve 13.—14. stol. a jeho důsledky se již zde v tomto smyslu projeví.⁵⁷ Tato zákonitost ovšem platí pro celou dobu převahy peněžní renty, to znamená nejméně do poloviny 16. století.

Jinou příčinou, která mohla vést k odlučování mohla být diferenciace venkovského obyvatelstva a pauperisace jeho nižších složek. Diferenciace má svůj počátek opět již v době převládnutí peněžní renty, ale zdá se, že v 16. stol. vzrůstala. Přestože na většině panství je dostatek poustek, setkáváme se běžně s pestrá směsí majetkových poměrů. I ti osedlí, kteří jsou zapsáni v urbářích, mají různé veliké grundy — od několikalanových až po drobné podsedy ve velikosti pouhých zlomků lán.⁵⁸ V této pestrosti, kterou komplikují místní poměry, lze těžko stanovit určitou hranici mezi velkými, středními a malými rolníky. Snad pouze vlastnictví koňských potahů, které někde samy vrchnosti stanoví za základní hledisko pro stanovení poddanských povinností, usnadnilo by určit ty, kterým nestačil vlastní pozemek k opatření životních potřeb. Nepochybně tito lidé — čtvrtlánici, podsedníci a domkaři představovali v 16. stol. značné procento venkovského obyvatelstva.

Vedle nich však existovala další vrstva, neosedlí, kteří tvořili vlastní jádro venkovské chudiny a hlavní reservoár pracovních sil. Sem patří poddruzi, hořeři a vůbec bezzemci. Bohužel právě studium této kategorie venkovského obyvatelstva naráží i v 16. století na velké potíže. Ty prameny, z nichž můžeme téměř statisticky zjišťovat poměry osedlých poddaných, nezaznamenávají neosedlé vůbec, pokud na nich neměla vrchnost hospodářského zájmu. Teprve sklonek 16. stol. zvýšeným zájmem o jejich pracovní sílu přináší četnější doklady. Z tohoto samého faktu nelze ovšem vyvozovat, že v 2. pol. 16. stol. počet neosedlých nápadně vzrůstá.

Neosedlí jsou pravidelně uváděni v pertinenčních formulích donačních listin, kupních smluv nebo deskových zápisů. Jejich počet je však zjistitelný pouze výjimečně, nejčastěji tehdy, jak bylo uvedeno, když na ně vrchnost uvalovala robotní povinnosti. Tato situace nastala koncem 16. století na př. na některých statcích olomouckého biskupství. Biskup se snažil zvýšit příjmy využitím všech zdrojů, které panství mohlo poskytnout, a tu mu nešlo, že »na panství mírovském znamenitý počet podruhů jest«, ... »kterýž ačkoli gruntův svých nemají, a pod námi usedlí nejsou, všakž proto dobytky chovají ... řemeslo dělají ... a k ochraně naší se

ztíkají...⁵⁰ Proto měli být všichni tito podruzi sepsáni, uvedeni v poddanost, a každý pak měl vykonávat 4 dni robot ročně. Soupis těchto podruhů se však v kroměřížském archivu nepodařilo nalézt; patrně se nedochoval. Konkrétní počet podruhů je však udán v urbáři tovačovského panství z konce 16. stol. I zde byly na podruhy uvaleny vrchnosti roboty a z toho důvodu byl pořízen jejich početní odhad. Na celém panství jich bylo shledáno na 300, což je na jedno panství počet značně vysoký.⁵⁰

Neosedlí byli ovšem odloučeni od výrobních prostředků pouze částečně (na mírovském panství na př. vlastnili dobytek, vykonávali řemesla) a byli právě v této době vesměs uváděni v poddanskou závislost. Nemůžeme je tedy považovat v pravém slova smyslu za svobodnou pracovní sílu.

K úplnému odloučení od výrobních prostředků vedla v této době pouze *p a u p e r i s a c e* a *z b í h á n í*. Buržoasní historiografie o těchto jevech věděla málo nebo jen podceňovala vzhledem k tomu, že předbělohorská doba byla považována za období »poměrného blahobytu« poddaných.⁶¹ Existenci bohatých sedláků v této době nelze popírat, ale na druhé straně nelze zapomenout, že na vesnici byla vrstva méně majetných a nemajetných, jejichž poměry se v 2. polovině 16. stol. v souvislosti s rozvojem vrchnostenského hospodářství a z toho plynoucích nových břemen a v souvislosti s rostoucími berními požadavky zhoršovaly. A v této situaci dochází stále častěji ke *z b í h á n í* poddaných.

Z b í h á n í poddaných bylo běžným jevem téměř po celé období feudalismu; sovětský badatel Poršněv je hodnotí jako jednu z hlavních forem třídního boje nevolníků.⁶² Klíma u nás polemizuje proti tomuto pojetí a pokládá *z b í h á n í* pouze za projev původní akumulace kapitálu.⁶³ Odmítnout hodnocení *z b í h á n í* nevolníků jako projevu třídního boje proto, že je projevem původní akumulace, je nesprávné. Přichází-li *z b í h á n í* do podmínek vhodných pro rozvinutí procesu původní akumulace, může mít podobné následky jako *z h á n ě n í* a může být zároveň projevem třídního odporu.

V 16. stol. bylo neustále snahou feudálů *z a b r á n ě n í* pohybu poddaných. U osedlých poddaných fakticky ani právně volnost pohybu neexistovala,⁶⁴ neosedlí byli k půdě připoutáni řadou zákonných opatření, počínajících již koncem 15. stol.⁶⁵ Jejich odchod od vrchnosti bez výhostního listu byl kvalifikován jako útěk. Pro otázku *z b í h á n í* musíme ovšem obě kategorie — osedlé a neosedlé — odlišit. Osedlí útekem ztráceli výrobní prostředky i osobní závislost, neosedlí pouze osobní závislost. Sledování útěku na jednotlivých panstvích je pro 16. stol. vzhledem k nedostatku pramenného materiálu nemožné, čili nelze konkrétně sledovat jeho rozsah. Většinou se můžeme opřít pouze o sněmovní usnesení a o poddanské řády namířené proti útěku a proti přijímání *z b ě h l ý*ch.⁶⁶ Tyto prameny sice nerozlišují »osedlé a neosedlé«, ale zdá se, že se týkaly naprostou většinou neosedlých, a že tato kategorie venkovského obyvatelstva tvořila v 16. stol. podstatnou část lidí, označovanou jako *z b ě h l í*.

Z b ě h l í jsou jediná vrstva venkovského obyvatelstva, která mohla vytvářet svobodnou pracovní sílu, pokud ovšem nebyli přijati jako nevolníci na jiných panstvích. Značná část jich odcházela do měst jako námezdní dělníci nebo živořila jako žebráci a tuláci. Města, pokud potřebovala pracovní síly, měla na nich pochopitelně zájem a stavěla se proti pokusům feudálů, odstranit volnou pracovní sílu vůbec. Tento cíl sledovali feudálové v několika sněmovních usneseních, zosťřených nejvíce v letech

1575 a 1585. Podle usnesení českého sněmu z těchto let měli být všichni zběhlí poddaní navráceni do sv. Martina (11. listopadu, den, kdy se uzavíraly roční nájemní smlouvy) svým pánům pod vysokou pokutou.⁶⁷ Ve své replice uváděla města, zvláště Praha, že vysoké pokuty za zběhlé poddané a jejich strohé vymáhání, které feudálové začali provádět, by přivedlo k tomu, že »již by nic jiného nenastávalo, než veliký pád a snížení všech obcí našich«. ⁶⁸ Repliky Pražanů zajímavě ilustrují poměry námezdních dělníků i jejich početnost. Pražané upozorňují zejména na to, že artikul by poškodil ty měšťany, kteří mají polnosti a nemohou je bez čeledi obdělávat. Nejvice by byli postiženi vinaři, protože »téměř každého dne některý tisíc (na vinicích) z samých měst pražských čeledi nádenní na taková díla vychází a některý vinař dvaceti, jiný třidceti, také do šedesáti i vejše přes den jich najímá«. ⁶⁹ Roku 1593 žádali Pražané opět zrušení sněmovního usnesení o čeledi z roku 1585 »nebo poněvadž my v městech a zvláště pražských znamenitý a téměř nesčíslný počet lidu nádenního, čeládky přistavné, zvláště pak chudých žebráků, kteříž jakým způsobem do měst se dostávají, toho na ten čas se nevykládá, živíme: kdybychom takový lid, jehož ne jeden, nebo dva, ale množství tisícův jest, každého času probíratí a od měst zvláště pražských hnátí měli, může každý rozumný soudit, kdy a jakým způsobem by to se dáti mohlo, anobřz bylo-li by možné toho co bez nějakého pozdvížení takové láje i nebezpečnosti od ohňův a jinak též na silnicích dovésti«. ⁷⁰ Stejně obavy projevovala Kutná Hora, upozorňujíc na to, že vymáhání zběhlé čeledi by vedlo ke zkáze kutnohorských dolů, poněvadž by si vrchnosti pobraly většinu havířů. ⁷¹

Tento spor je jistě závažný. Města měla na konci 16. stol., jak je vidět, o svobodné pracovní síly zájem a mohla dělníky ve výrobě uplatnit. Avšak převážně mohlo k uplatnění svobodných dělníků dojít i v městech ve výrobě zemědělské a pouze výjimečně (hornictví) v průmyslu. Zůstává tedy nadále základní otázkou charakter práce v zemědělské výrobě.

Konečně přicházela na pořad sněmovního jednání v 2. pol. 16. stol. často otázka tuláků a žebráků. ⁷² Ani pro tuto kategorii obyvatelstva nemáme dosud jiných přístupných pramenů než sněmovní usnesení a policejní řády, které se zabývají tuláky a žebráky pouze obecně. I tuláci a žebráci mohli vznikat několikerým způsobem a ve značném množství během celého středověku. ⁷³ Jejich počet mohl dále vzrůstat zhaněním, pauperisací, útéky, po případe i přílivem cizinců. Stále častěji opakovaná opatření sněmů proti žebrákům naznačují, že se tento problém stával v 2. pol. 16. stol. ožehavým. V Čechách bylo na př. usneseno již roku 1547, aby povaleči a lotři měli svoje stálé stanoviště a nepohybovali se volně po zemi. ⁷⁴ Roku 1558 se nařizuje, aby byli chudí opatřováni ve městských špitálech, ⁷⁵ roku 1567 se znovu opakují usnesení, aby nebyli trpěni cizozemští žebráci zejména v Praze, kde se několikrát zavádí mezi žebráky pořádek: mají mít zvláštní obydlí, mají být vyháněni cizí žebráci. Policejní řád z roku 1598 nařizuje, aby byli všichni žebráci zjištěni, staří a nemocní aby byli označeni a ti, kteří jsou schopni práce, aby byli vyhnáni z Prahy nebo přinuceni pracovat. ⁷⁶ Ale problém žebráků nebyl již pouze problémem velkých měst. V dopise z roku 1595 se dovídáme, že v Čechách »nyní vojáci, lidé vandrovní, chudí, vždyckny u velikých houfích pro almužnu se stavějí«. ⁷⁷ Na Moravě je motivováno nařízení z roku 1573 o věznění a zatýkání žebráků tak, že »mnozí po zemi sem i tam procházejí

i projíždějí a časem i v oděvích se proměňuje, po městečkách a vseh, nic jiného nečiníc, než žebří, lidem chudým, žebrotou svou, pohružkami i jináče ubližují a jiné mnohé neřády před se berou.«⁷⁸ Usnesení o žebrácích jsou pak na Moravě častěji opakována se stálou snahou co nejvíce počet žebráků omezit. Naprostá většina opatření proti žebrákům je motivována policejně. Zmínka, že by žebráci byli zařazováni i do výrobního procesu, je málo. I zde se projevuje tendence připoutat žebráky na jednotlivá panství — opatřit je vrchností.

Zdá se tedy, že během 16. století, zejména v 2. polovině, zblháním a pauperisací vznikaly volné pracovní síly ve větším měřítku, než bylo ve středověku obvyklé, a že zejména města využívala této tendence. Je ovšem nutno mít na zřeteli, že možnost vzniku svobodné pracovní síly se střetá s úsilím feudálů upevnit nevolnictví a připoutat veškeré obyvatelstvo k půdě, že se většinou uplatňovaly námezdní pracovní síly v zemědělské výrobě, která byla v českých zemích daleko nejdůležitějším výrobním odvětvím a ve které v této době začínají aktivně vystupovat sami feudálové. Je proto na místě všimnout si charakteru pracovních sil používaných v zemědělské výrobě a zkoumat, jaký zde byl vztah k procesu původní akumulace.

*

V zemědělské výrobě předbělohorského období existovalo vedle sebe jednak hospodářství poddanské, jednak hospodářství vrchnostenské (režijní), které nutno s hlediska používání pracovních sil rozlišit. Poddanské hospodářství představovalo stále ve většině výrobních odvětví naprostou převahu v celkovém objemu výroby, ale podstatná část práce zde byla vykonávána vlastními pracovními silami poddanských rodin, i když v poddanském hospodářství bylo u větších gruntů používáno práce námezdní.⁷⁹ S hlediska projevu původní akumulace má ovšem význam především hospodářství vrchnostenské. Během 16. století celkový rozsah vrchnostenské výroby na velkostatku v různých výrobních odvětvích rostl a tento růst vyvolával zvýšenou potřebu pracovních sil. Vrchnosti tuto potřebu mohly uspokojit dvojím způsobem: robotami nebo použitím námezdních pracovních sil. V 16. stol. bylo použito obou způsobů. Všimněme si nejdříve r o b o t y.

Ve svém rozboru genese kapitalistické pozemkové renty vycházel Marx z předpokladu, že roboty je výchozím bodem feudální pozemkové renty vůbec a že odpovídá všeobecně nízké a primitivní úrovni hospodářství. Naturální renta je vyšší stupeň a peněžní renta přispívá již k rozkladu feudálních vztahů a mění se za určitých podmínek v kapitalistický pacht (zaniká-li současně nevolnictví).⁸⁰ Takto se vyvíjela feudální pozemková renta v některých západoevropských zemích; Marx se nezabýval ve svém rozboru specifickými poměry ve střední a východní Evropě, kde docházelo po období renty peněžní v rámci nové fáze feudalismu k opětovnému převládnutí renty v úkonech. Tento vývoj není dosud zcela objasněn, zejména jeho působení na hospodářskou strukturu. Oprávněně se však upozorňuje na to, že nejde o návrat k počátečnímu vývojovému stadiu feudální renty. I když forma práce zůstávala stejná, měnilo se podstatně prostředí: roboty nebyla výsledkem primitivních a naturálních poměrů, ale výsledkem rozvoje zbožní výroby.⁸¹

Robota byla pro feudály nejvýhodnější formou práce (její zhoubné důsledky si tehdy feudálové uvědomovali jen výjimečně)⁸² a proto, jakmile se začalo rozšiřovat vrchnostenské hospodářství, nastala ihned »honba za robotními pracovními dny«.⁸³

Rozšiřování robot v našich zemích v předbělohorském období narazilo na dvě důležité překážky: na dosavadní specifikace a zvyklosti a na odpor poddaných. Část poddaných měla své robotní povinnosti určeny, zejména poddaní na emfyteutickém právu, ostatní se mohli opírat o »obyčej« a »dosavadní zvyklosti«, které měly ve feudálních poměrech téměř stejnou hodnotu jako specifikace. Specifikace i zvyklosti pocházely naprostou většinou z doby převahy peněžní renty a malého rozsahu vrchnostenského hospodářství — čili zvyšování roboty je muselo nutně porušovat. To se stalo v 16. století běžným zjevem na většině panství. Současně s tím se ovšem rozvíjel odpor poddaných. Dosavadní zvyklosti se jim staly nyní vítanou záštitou, jejíž hodnota byla sice relativní, ale přesto jsou »privilegia« a »zvyklosti« nejčastějším předmětem sporů a stížností poddaných. Tento odpor zůstal sice v 16. a poč. 17. stol. omezen naprostou většinou do rámce jednotlivých vesnic, výjimečně celých panství, ale je jim naplněna celá tato doba;⁸⁴ feudálové si byli nebezpečí odporu poddaných dobře vědomi,⁸⁵ a tak je nutno v odporu poddaných spatřovat hlavní příčinu, proč nebyly v této době roboty v š e o b e c n ě zvyšovány úměrně k potřebám velkostatku.

Tento nedostatek bylo nutno nahradit n á j m e m pracovních sil. Nájem nabyt skutečně na feudálním velkostatku předbělohorského období značného rozsahu.

Námezdní prací velkostatek vesměs obstarával především t. zv. s l u ž b y.

Velkostatek potřeboval po celý rok určitý počet zaměstnanců pro hospodářské i správní funkce. V našich zemích neexistovala taková kategorie nevolníků, kteří by byli v této době připoutáni přímo k hospodářským objektům vrchnosti, jak tomu bylo na př. v Polsku nebo v Rusku. Všeobecné převládnutí peněžní renty v našich zemích 13.—16. stol. způsobilo poměrnou samostatnost hospodářství poddaných, která se v rámci feudálních poměrů odrazila i v poměrné samostatnosti osobní. Pro celoroční práce musely tudíž vrchnosti pracovní síly najímat.

Najímání jsou především t. zv. ú ř e d n í c i: správce panství (hejtman, úředník), purkrabí a několik písařů, podle toho, jak bylo rozvinuté hospodářství a správa velkostatku.

Dalšími služebníky byli stálí zaměstnanci dvorů. I když byla značná část prací u dvorů vykonávána robotou, musela být řada zaměstnanců najímána: šafář, šafářka, několik děveček k dobytku, pasák, pohůnek, v případě, že měla vrchnost vlastní potahy tak čeledíni.

Na větších panstvích, zejména v sídlech feudálních velmožů, se počet služebnictva značně zvyšoval o zámeckou čeleď, posádku zbrojnošů a pod.⁸⁶

Formou nájmu byla na velkostatku obstarávána ještě potřeba některých odborných prací — ani tyto práce nemohli v našich poměrech poddaní vykonávat robotou. Na každém panství byl přijímán do služeb ovčák, který vedl po odborné stránce chov ovcí. Jeho práce vyžadovala odborných znalostí a byla poměrně vysoko odměňována. V pivovaře byl pravidelně najímán sládek, k rybníkům fišmajstr, do panských cihelen cihláři. Vrchnost

najímala na celý rok i některé řemeslníky, nejčastěji kováře, pekaře, řezníky a pod.

Tito zaměstnanci byli na velkostatku přijímáni do služby obyčejně na jeden rok a byla s nimi uzavírána smlouva, v níž byly stanoveny pracovní podmínky, povinnosti i mzda. Mzda se skládala pravidelně z určité částky peněz, odstupňované podle významu a kvalifikace služby, a z naturálních požitků podobně odstupňovaných.⁸⁷

V 16. století nestačily již krýt roboty ani služby potřebu pracovních sil na velkostatku při sezónních zemědělských pracích, při senoseči, žních, vinobraní, mlácení a pod. Pro tyto práce musela být dokonce učiněna výjimka ze zákazu najímat pracovní síly bez výhostních listů: »v časy kopání vinic aneb v vina sbírání, chmelův česání, též v časy žní a klizení třikrát do roka, lidem vobecním se vuole pouští a v ty časy i bez listův aby přijímání býti mohli na robotování, to jest, jeden čas od sv. Matouše až do Všech svatých, druhej čas od sv. Matěje až do sv. Jiří, třetí čas od sv. Jana až do sv. Vavřince.«⁸⁸ Také ze strohého zákona r. 1575 musela být učiněna pro dobu žní výjimka: »kteříž do krajův na žně aby sobě peníze k potřebám svým vyděláti mohli dotýče — ti mohou být zaměstnáni bez fedrovních listů, ale ne déle, jako 4 neděle ode dne sv. Petra a Pavla.«⁸⁹

O rozsahu použití námezdní práce při sezónních zemědělských pracích nám podávají přehled pouze sporadicky se vyskytující hospodářské účty velkostatků z 16. stol. Podrobný a velmi názorný popis z konce 16. stol. je na př. zachován na jindřichovohradeckém panství v jižních Čechách.⁹⁰ U jednotlivých dvorů jsou zde uváděny denní výplaty zemědělských dělníků, při čemž je udán jejich počet, druh práce, místo, odkud přišli na práci, a mzda. Poněvadž jde celkem o výjimečný doklad, uvedeme jeho údaje o najímaných dělnících k roku 1590:

Podobně zní zápis z ostatních dvorů, z nichž uvádím pouze obnosy, vyplacené za práci:

Dvůr Lišný				zl.	gr.	d.
20 sekáčům	z Horní Pienný,	od sečení trávy	za 1 den po 1½ gr.	0—	30—	0
49 sekáčům	z pienský rychty	od sečení trávy	za 1 den po 1½ gr.	1—	13—	3
7 sekáčům	z Buku	od sečení pšenice na hrabice	za 1 den po 2 gr.	0—	14—	0
8 sekáčům	z Kačina a Malíku	od sečení ječmena na hrabice	za 1 den po 2 gr.	0—	16—	0
12 sekáčům	z Pienný	od sečení hrachu	za spropití	0—	9—	0
111 žencům	z pienský rychty	od žití žita	za 1 den po 1 gr.	1—	51—	0
42 sekáčům	z Lastenice, Horní Lhoty	od sečení ovsa travní kosou	za 1 den po 2 gr.	1—	24—	0
21 sekáčům	z Dolního Žďára z Dol. Lhoty a Dvorce	od sečení ovsa	za 1 den po 1½ gr.	0—	31—	3
38 sekáčům	z polyken. rychty	od sečení ovsa	za 1 den po 1½ gr.	0—	57—	0
69 sekáčům	z Dolního Žďára	od žetí žita	za 1 den po 1 gr.	1—	9—	0
33 žencům	z Polykna a Polště	od žetí žita	za 1 den po 1 gr.	0—	33—	0
23 sekáčům	z Horní Pienný	od sečení otavy	za 1 den po 1½ gr.	0—	34—	3
49 plevačkám	z Buku	od pletí mrkve, cibule a maku	za 1 den po 5 den.	0—	35—	0
38 plevačkám	z Buku	od pletí mrkve, cibule a maku	za 1 den po 5 den.	0—	27—	0
18 plevačkám	z Horního Žďára	od pletí mrkve, cibule a maku	za 1 den po 5 den.	0—	12—	6

Nový Dvůr				zl.	gr.	d.
7 sekáčům	z Děbolína	od sečení trávy	za 1/2 dne	0—	5—	0
16 sekáčům	z Podvynova	od sečení hrachu	na sprostí	0—	15—	0
66 žencům	z Votinský rychty	od žetí žita	za 1 den po 1 gr.	1—	6—	0
53 žencům	z Voldříše	od žetí žita	za 1 den po 1 gr.	0—	35—	0
10 sekáčům	z Voldříše	od sečení pšenice na hrabice	za 1 den po 2 gr.	0—	20—	0
10 sekáčům	z Děbolína a Buku	od sečení otavy	za 1 den po 1 1/2 gr.	0—	15—	0
26 pleváčkám	z Studnic	od pletí	za 1 den po 5 den.	0—	18—	4
26 pleváčkám	z Studnic	od pletí	za 1 den po 5 den.	0—	18—	4
26 pleváčkám	z Studnic	od pletí	za 1/2 dne	0—	8—	6

		zl.	gr.	d.
V holenském dvoře:	od mláčení	0—	57—	4
	žencům, sekáčům a hrabáčům	9—	32—	0
	plevačkám	0—	15—	5
Ve velhartickém dvoře:	od mláčení	0—	26—	0
	žencům, sekáčům a hrabáčům	8—	59—	2
	plevačkám	0—	25—	5
Ve dvoře Drahejšce:	od mláčení	1—	49—	0
	sekáčům, žencům	8—	6—	5
	plevačkám	0—	46—	5
Ve dvoře kuchynském:	od mláčení	0—	32—	0
	sekáčům, žencům	1—	25—	5
	plevačkám	0—	39—	0

Je tedy vidět, že na sezónní zemědělské práce byli najímáni dělníci ve značném rozsahu. Jindřichovohradecké účty jsou cenné především tím, že uvádějí mimo platy i původ najímaných pracovníků. Všichni pocházeli z vesnic jindřichovohradeckého panství a zdá se, že byli na práce povoláváni přímo plánovitě.

Vedle sezónních polních prací se najímali běžně mlátcí. Mláčení vyžadovalo v 16. stol., kdy se používalo stále jako jediného nástroje, cepů, značného množství práce — obvykle trvalo na větších dvorech po celou zimu. Téměř v žádném soupisu robotních povinností z předbělohorského období se nesetkáváme u poddaných s povinnostmi mlátit vrchnostenské obilí. Lze tedy přijmout poznámku V. Černého, že mlátcí byli prvními stálými zemědělskými dělníky u nás.⁹¹ I o mlátcích máme v hospodářských účtech konkrétní doklady, při čemž je pozoruhodné, že byli na rozdíl od ostatních dělníků placeni úkolově.⁹²

Konečně byli na velkostatku najímáni ve značném počtu nádeníci na stavební práce. V 16. stol. vládl na většině panství čilý stavební ruch. Staré rytířské tvrze a kamenné hrady byly přestavovány na přepychová renesanční díla, na dvorech byly přestavovány hospodářské budovy, na mnoha panstvích byly rozsáhlé stavby rybníků a vodních děl. Značná část těchto stavebních prací byla vykonána robotou, poněvadž pomoc poddaných vrchnosti při stavbách, zvláště přívoz stavebního materiálu byla starší robotní povinnost poddaných a té mohly vrchnosti plně využít.⁹³ Přesto však bylo nutno na řadu stavebních prací najímat dělníky. Nejvíce dokladů máme pro rybníkářská díla. Podle Fr. Teplého bylo na př. zaměstnáno na stavbě největšího čes. rybníku Rožmberka denně 500—700 rybníkářů.⁹⁴ Také na

jindřichohradecku, kde byly intenzivně zakládány v 16. stol. rybníky, se staral hejtman, »aby dělníků přibíjvalo«⁹⁵ a pod. Rybníkářské práce se staly v 16. stol. dokonce stálým povoláním u značného počtu lidí.⁹⁶

Používání námezdní práce bylo na velkostatku v 16. století běžné. Jde však o to, jak tuto námezdní práci zařadit. Běží o typický námezdní poměr a o používání svobodných pracovních sil nebo o vztah, který nevybočuje nijak ze struktury feudálních výrobních vztahů. Pro otázku původní akumulace i pro hodnocení velkostatku této doby má zhodnocení charakteru námezdní práce prvořadý význam.

Poměry zde stejně jako v mnoha jiných oblastech ekonomiky této doby nebyly jednoznačné. I zde se střetalo několik tendencí. V postavení námezdních dělníků mohlo nastat několik eventualit, z nichž základní jsou tyto: 1) najímaný pracovník byl nevolníkem své vrchnosti, 2) najímaný dělník byl nevolníkem jiné vrchnosti, 3) najímaný pracovník byl osobně svobodný.

Pro kapitalistický výrobní vztah je typický pouze nájem svobodného námezdního pracovníka. Tato forma nájmu sice v 16. století existovala, ale pouze ve velmi omezené míře v podstatě při najímání příslušníků rytířů, měšťanů a zběhlých poddaných. Na velkostatku byly volné pracovní síly najímány zcela výjimečně jako vyšší úředníci, cizí řemeslníci a někdy dělníci při sezónních zemědělských pracích.

Během celého 16. století je naopak snahou feudálů získat námezdní pracovní síly pokud možno z vlastních poddaných. Tento cíl uskutečňoval stavovský stát cestou zákonodárnou: připoutáním neosedlých poddaných k půdě a utužováním nevolnictví. Stejný cíl sledovala řada norem poddanského práva. Pro služby bylo používáno na velkostatku především dětí poddaných. Již v 16. století byla běžně v poddanských rádech uváděna povinnost stavění sirotků. Koncem roku nebo na sv. Martina se sirotci museli dostavit k soupisu na vrchnostenský úřad a zde z nich byli někteří vybráni pro vrchnostenské služby, ostatní pronajímáni do služeb sedlákům.⁹⁷ Povinnost stavění sirotků měla jistou funkci sociální, ale podstata byla zde v zájmu vrchnosti o pracovní síly; postupně se povinnost »stavění« rozšiřovala na všechny nedospělé poddané a »neosedlé« vůbec.⁹⁸ Za této situace měl velkostatek možnost plně disponovat pracovními silami všech obyvatel panství, kteří nepracovali na svých vlastních pozemcích. Část dětí poddaných byla posílána také na řemeslo a na studie, aby mohli vykonávat kvalifikovanější práce.

Teprve když potřeba pracovních sil pro služby na velkostatku byla zabezpečena, mohli ostatní »neosedlí« s povolením vrchnosti odcházet do služby a na práci jinde, ale jejich nevolnický poměr k vlastní vrchnosti se tím nezměnil a po uplynutí smluvní doby se museli vracet na vlastní panství. Tímto způsobem byla na velkostatku naprostá většina služeb zabezpečována prací vlastních nevolníků — nájem zde byl nucený, pracovník byl plně podroben mimoekonomickému přinucení.

Podobně při sezónních pracích, pokud nestačily robotní povinnosti poddaných, projevovala se na velkostatku v 16. stol. tendence zajistit je prací poddaných vlastního panství v míře co největší. Konkrétní doklad o tom je na př. v účtech jindřichohradeckého panství. A v podobném smyslu mluví řada jiných příkladů z jiných panství. Námezdní práce se stávala v 2. polovině na mnoha panstvích *poddanskou povinností*.⁹⁹

Tento nucený nájem, který nabýval na velkostatku v předbělohorském období stále většího významu, je vztah typicky feudální, jehož podstatou je nevolnictví. Nelze jej považovat v žádném případě za kategorii kapitalistickou, spíše je specifickou formou renty v úkonech.

*

Domnívám se, že v souvislosti se strukturou velkostatku v 16. stol. lze říci o projevech původní akumulace toto:

1. Rozmach vrchnostenského hospodaření v této době neměl za následek zhnění poddaných z půdy.

2. Vytvářel se však značný počet námezdních sil pauperisací, diferenciací a zbláháním, a ty se uplatňovaly především v zemědělství na feudálním velkostatku.

3. Velkostatek používal vedle robot námezdní práce ve značném množství, ale snažil se pro tuto práci použít poddaných připoutaných k půdě.

Používání nuceného nájmu na velkostatku bylo podnětem pro utužování nevolnictví. V 16. století se prosazovalo znevolení neosedlých cestou zákonodárnou. Tato tendence zabraňovala vzniku svobodných pracovních sil a trhu práce, čili byla v protikladu k procesu původní akumulace, jehož některé rysy se začaly projevovat.

POZNÁMKY

¹ O procesu původní akumulace v našich zemích nemáme dosud speciální práci, ale na mnoha místech své knihy »Manufakturní období v Čechách« (Praha 1955) se problémy pův. akumulace zabývá A. Klíma. Dílčí otázky pův. akumulace řeší i Fr. Majnuš ve své dosud nepublikované práci »Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v 2. pol. 17. a 18. stol. Názory J. Polišenského na hospodářský a sociální vývoj 16. a 17. stol. jsou shrnuty v jeho kapitolách »Přehledu československých dějin I (These), Praha 1954, jako příloha ČsČH.

² K. Marx, Kapitál, sv. I, čes. vydání Praha 1953, kap. »Tak zvaná původní akumulace«, str. 753—805.

³ Marx, tamt., str. 754.

⁴ Marx, tamt., str. 754.

⁵ Marx, tamt., str. 754.

⁶ Marx, tamt., str. 756.

⁷ Marx — Engels, Vybrané spisy, Praha 1952, str. 27.

⁸ Marx zdůrazňuje, že pro proces původní akumulace je příznačné masové zhnění: »V dějinách původní akumulace tvoří epochu převraty, které slouží jako páky vznikající třídě kapitalistů, a především ty chvíle, kdy velké masy lidí jsou náhle a násilně odtrhávány od svých existenčních prostředků a vrhány na trh práce jako proletáři psanci.« (Kapitál I, str. 757.)

⁹ Marx, tamt., str. 757.

¹⁰ V. Husa, Epoque českých dějin, Praha 1949, str. 43—46.

¹¹ V. Husa, tamt., str. 44.

¹² Husa na toto místo nazývá slovy: »K. Marx objasnil na anglických poměrech, jaké dalekosáhlé důsledky měl v západoevropských zemích proces odlučování výrobce od výrobních prostředků »pro vznik kapitalistické produkce a pro zrychlení rozkladu feudální soustavy« (tamt., str. 44).

¹³ V. Husa, tamt., str. 45.

¹⁴ V. Husa, tamt.

¹⁵ V. Husa, Výrobní vztahy v českém mincovnictví v 15. a 16. stol. Numismatický sborník II (1955), str. 57—98.

¹⁶ V. Husa, tamt., str. 95.

¹⁷ M. Jaroš, K otázce námezdní práce v českém hornictví v 16. stol. Český lid, roč. 41 (1954), str. 71—76. Týž, K sociálním poměrům horního dělnictva v Kutné Lhoře v pol. 16. stol. ČL, roč. 42 (1955), str. 11—15.

- 18 Č L 1945, str. 76.
- 19 A. Mí k a, České rybníkářství a problém počátků původní akumulace v českých zemích, Československý časopis historický, roč. 2 (1954), str. 262—271.
- 20 A. Mí k a, tamt., str. 264.
- 21 A. Mí k a, tamt., str. 271.
- 22 Zvláště v kapitole »Vyhánění a útěk z půdy«, cit. dílo, str. 44—56.
- 23 Přehled dosavadních názorů na vývoj velkostatku podal autor této stati v článku: »K současnému stavu otázky „druhé nevolnictví“ ve středoevropských zemích«, Časopis Matice moravské, roč. 73 (1954), str. 179—220.
- 24 Zejména někteří polští historikové spojují počátky rozvoje »folwarku« s procesem původní akumulace. O tom blíže J. V á l k a, l. c., str. 220 n.
- 25 Ukazuje na to v cit. práci A. Kl í m a.
- 26 Nejnověji shrnuje poznatky o rybníkářství v českých zemích 16. stol. A. Mí k a: Slavná minulost českého rybníkářství, Praha 1955.
- 27 Fr. H r u b ý, Z hospodářských převratů českých v století 15, a 16, Český časopis historický, roč. XXX, str. 205—236, 433—469.
- 28 Tento názor zastává A. Mí k a, České rybníkářství..., str. 264.
- 29 Mí k a na tento fakt upozorňuje, ale nevyužil ho plně pro své závěry.
- 30 Selský archiv, Listář, 1905, str. 240—242.
- 31 Tamt., 1903, str. 73—77.
- 32 Tamt. 1904, str. 138.
- 33 Tamt., 1905, str. 249—250.
- 34 Tamt., 1903, str. 115—116. V Listáři Selského archivu jsou ještě další doklady tohoto druhu, na př. SA, L, 1908, str. 186; SA, L, III, str. 125; SA, L, III, str. 224.
- 35 Archiv český, sv. 16, str. 242.
- 36 Tamt., str. 256—257.
- 37 Tamt., str. 364.
- 38 Tamt., str. 467—468; podobně AČ, 20, č. 148, str. 314—315, AČ, 20, č. 130, str. 311.
- 39 Tamt., str. 258.
- 40 J. V á l k a, l. c., str. 190 n.
- 41 Otázkou vývoje vrchnostenských dvorů na Moravě se zabýval v dosud nepublikované přednášce, přednesené v brněnské odbočce HŮ ČSAV Fr. M a t ě j e k. Zprávu viz ČMM, roč. 74 (1953), str. 323—324.
- 42 Selský archiv, Listář, sv. 7, str. 81, sv. 5, str. 271, sv. 4, str. 195—196, sv. 2, str. 69, sv. 3, str. 156—7 a pod.
- 43 J. Radimský. Produkce obilí na Moravě koncem 16. století. Studie bude publikována v ČMM 1956.
- 44 Velikosti dvorů na rožmberských panstvích v jižních Čechách uvádí A. Mí k a v práci »Feudální velkostatek v jižních Čechách (XIV.—XVII. stol.)«, Historický sborník I, str. 147. Pohybují se od 30 do 440 strychů. Na Moravě je velikost dvorů zaznamenána podle výše v konfiskačních protokolech z r. 1622. Přehled u Fr. H r u b é h o »Odhady konfiskovaných moravských velkostatků (1622—1623)«, ČMM, roč. 51, tabulka na str. 146—147.
- 45 Urbářů teleckého panství z 2. pol. 16. stol. je několik. Podrobný z let 1577 až 1582 je uložen v zám. arch. v Telči, inv. č. 115, další v zem. les. archivu v Jindřichově Hradci, fond Telč.
- 46 Kniha je v archivu teleckého zámku, mně t. č. nedostupná. Použil jí J. T i r a y v čl. »Panské dvory ze selských statků na Telecku«, Selský archiv, 1904, str. 162—170, z něhož jsou čerpány mé údaje.
- 47 T i r a y, l. c. str. 166.
- 48 Ve většině moravských urbářů z 2. pol. 16. stol. jsou uváděny pusté vesnice, grunty, nebo pozemky pronajaté poddaným. Směna rolí na př. v AČ, 20, č. 187, str. 328—329.
- 49 Dosud viz na př. A. Mí k a, Feudální velkostatek, str. 167—169, V. P e š á k, »Panství rodu Smiřických 1609—1618«, Sborník archivu ministerstva vnitra, sv. XIII (1940), J. V á l k a, Studie o struktuře feudálního velkostatku v 17. stol. ČMM, 1956 č. I.
- 50 O vývozu českého a moravského sukna do Uher podávají obraz seznamy daně »třicátka«, zachované v některých slovenských a maďarských archivech. O vývozu sukna z našich zemí na východ pojednává A. V. F l o r o v s k i j, Česko-ruské obchodní styky v minulosti (X—XVIII. století), Praha 1954.
- 51 Viz Fr. H r u b ý, Z hospodářských převratů..., str. 447. Na panstvích rodu

Kouniců na Moravě byly poč. 17. stol. tyto stavy ovcí: Slavkovské panství 3900, uherskobrodské panství 2150, panství Ždánice 2400, panství Lomnice 1300. (Odhad kounických panství z r. 1617, Státní archiv Brno, Jar. arch. G 4.)

⁵² Národně je to vidět právě na statečích kounických: nížinné Slavkovsko 3900, horská Lomnice 1300.

⁵³ Zvláštní způsob chovu byl ovšem chov valašský. Nejnověji viz studie J. Mačůrka o valašské kolonizaci na Slovensku, ve Slezsku a na Moravě, uveřejňované v posledních ročnících (1952—1955) »Slezského sborníku« a »Valaška«.

⁵⁴ Téměř ve všech hospodářských instrukcích ze 16. stol. je nařizováno vrchnostenským úředníkům, aby nenechávali pustnout poddanské usedlosti a opuštěné grunty, aby co nejdříve osazovali. Konkrétně tuto situaci ukázal na jihočeských panstvích A. Míka, Hist. sborník I, str. 244—245.

⁵⁵ Soč. T. XXVII str. 685, Moskva, 1955, podle Klímy, »Manufakturní období...«, str. 51.

⁵⁶ »Die Verwandlung der Naturalrente in Geldrente wird ferner nicht nur notwendig begleitet, sondern selbst antizipiert durch Bildung einer Klasse besitzloser und für Geld sich verdingender Tagelöhner.« Das Kapital III, str. 850. Berlin 1951.

⁵⁷ Rozebírá je Fr. Graus v dosud nepubl. 2. sv. Dějin venkovského lidu v Čechách v době předhusitské. Rukopis mi laskavě autor zapůjčil k nahlédnutí.

⁵⁸ Pro část vesnic znojemského berního kraje zjišťuje rozvrstvení osedlých J. Radimský v čl. »Berníová registra moravská z první poloviny 16. stol.« II. část. ČMM (1954) str. 254—255. Ze 4663 zjištěných gruntů bylo 2600 lánů (55,8%), 870 půllánů (18,7%), 260 čtvrtlánů (5,5%), 801 podsedníků (17,2%).

⁵⁹ St. archiv Kroměříž, biskupské kopiáře, kop. P. (1565—1573), f. 242—243.

⁶⁰ Fr. Matějka, Z feudální problematiky moravské předbělohorského období, ČMM (1954) str. 232.

⁶¹ Kamil Krofta, Dějiny selského stavu, 2. vyd., Praha 1949, str. 158—162. Tento názor se snažil podepřít rozbořem poddanských inventářů i Fr. Hrubý ve studii »Selské a panské inventáře v době předbělohorské, ČČH, roč. 55, str. 21—59, 263—306.

⁶² Ф. Поршев: «Формы и пути крестьянской борьбы против феодальной эксплуатации», Известия Академии наук СССР, серия ист. - фил., т. 7 № 3., 1950.

⁶³ Klíma, I c., str. 51.

⁶⁴ Přehledné Vaněčkovo pojednání »Selské poddanství na starém českém právu« v Českém lidu, 1948, str. 149—152.

⁶⁵ Zákazy otiskuje J. Kalousek v Archivu českém 22, str. 30—38.

⁶⁶ Jejich přehled a rozbor podal B. Šindelář, K otázce zběhlých poddaných u nás. Časopis Společnosti přátel starožitností, 1949, str. 163—175, 214—227.

⁶⁷ Sněmy české IV, str. 295—297, VI, str. 570—579.

⁶⁸ SC, VII, str. 539.

⁶⁹ SC, VI, str. 540—541.

⁷⁰ SC, VIII, str. 251.

⁷¹ SC, II, str. 484.

⁷² Přehled opatření proti žebrákům částečně podala E. Čánová v čl. »Evidence žebráků v Praze v roce 1623«, Český lid, 1955, č. 5, str. 229—232.

⁷³ O tom Fr. Graus, Městská chudina v době předhusitské, Praha 1949.

⁷⁴ SC, II, str. 54.

⁷⁵ SC, III, str. 7.

⁷⁶ SC, IX, str. 625.

⁷⁷ SC, IX, str. 155.

⁷⁸ St. arch. Brno, Památky sněmovní, III.

⁷⁹ Sedlákům byli na př. běžně pronajímáni do služeb sirotci. Sněmovní zákazy přijímat do služeb dělníky bez fědrovních listů, týkaly se i poddaných.

⁸⁰ Marx, Das Kapital, III, 27. kap. Genesis der kapitalistischen Grundrente, str. 832—854.

⁸¹ Zajímavé a podnětné názory na tuto otázku vyslovil zejména Joh. Nichtweiss, ve studii Zur Frage der zweiten Leibeigenschaft und des sogenannten preussischen Weges der Entwicklung des Kapitalismus in der Landwirtschaft Ostdeutschlands, v Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 1953, Hft 5.

⁸² Ojedinělý hlas o nebezpečí robot pro kvalitu zemědělské výroby a pro hospodářství poddaných se ozval na korunních panstvích v Čechách r. 1615, kde měly být zavedeny roboty místo čelední práce. AČ 22, str. 525—528.

⁸³ Na souvislost vrchnostenského hospodářství, robot a nevolnictví ukazuje Marx v 1. sv. Kapitálu, str. 253—257. »Roboty, která byla v podunajských knížetstvích spojena s naturálními rentami a ostatními atributy nevolnictví, tvořila však hlavní tribut placený panující třídě. Tam, kde existovala roboty, vznikala zřídka z nevolnictví, spíše naopak, nevolnictví obyčejně vznikalo z roboty.« V pozn. ke 3. vydání uvádí Marx, že se stejné poměry vyvinuly ve východním Německu od pol. 16. stol. (str. 255).

⁸⁴ Doklady o odporu poddaných proti zvyšování robot se zachovaly ovšem pouze tam, kde byly podávány písemně vyšší instanci než byla bezprostřední vrchnost. Na Moravě je mnoho dokladů tohoto druhu v kopiářích olomouckých biskupů v kroměřížském archivu nebo v jejich opisech ve St. arch. v Brně.

⁸⁵ Feudálové se často strachovali, že odpor poddaných propukne v otevřené povstání. Tato situace nastala na Moravě na př. r. 1597, kdy propuklo selské povstání v Rakousích. Moravští stavové žádali o pomoc v případě nebezpečí stavu české, a dostalo se jim pochopitelně kladné odpovědi: »... a jestliže by jaká potřeba VMtem a vám nastala a k nějakému nepokoju a nebezpečenství (čehož pane Bože ostřež) se schylovati chtělo, VMtí a vás pomocí fedrunkem podle své možnosti opustiti nemíníme...« SČ, IX, str. 452.

⁸⁶ Olomoucký biskup má na př. poč. 17. stol. na svém kroměřížském dvoře na 100 stálých zaměstnanců. J. R a d i m s k ý, Účty olomouckého biskupství z r. 1613 až 1614, ČMM, roč. 72 (1953), str. 173.

⁸⁷ Tyto smlouvy jsou zachovány ve velkém množství teprve ze stol. 17. v patrimoniálních fondech, na př. v registratuře kounických panství ve St. archivu v Brně, Jaroměřický archiv, přílohy rentovních účtů.

⁸⁸ SČ, II, str. 520.

⁸⁹ SČ, IV, str. 295—297.

⁹⁰ Účty jsou věcně i chronologicky uspořádány v zem. les. archivu v Jindřichové Hradci.

⁹¹ V. Č e r n ý, Hospodářské instrukce. Praha 1950, str. 112.

⁹² Podle účtů panství telečského bylo na př. vydáno za mláčené roku 1595—1596: na dvoře telečském 57 zl., zateckém 40 zl., radkovském 41 zl., na Rozkoši 11 zl., a pod. Rentovní účty panství Telč za přísl. rok, Zem. les archiv Jindřichův Hradec, fond Telč.

⁹³ Olomoucký biskup dává roku 1588 poddaným toto ponaučení: »... poněvadž to za pořádek jest tak na jiných státcích a gruntech JMtí knížecí jako u všech jiných pánuův v tomto markrabství, že poddaní, by pak všechny roboty, jakéžkolivěk by byly, vykoupené a osvobozené měli, však nicméně, kdyžkolivěk vrchnosti toho potřeba nastane, k stavení fůry a povozy činiti, že tím povinni jsou a žádné nadání jim na to nepostačují, aby toho činiti neměli...« SA, L (1908) č. 476, str. 178.

⁹⁴ Fr. T e p l ý, Příspěvky k dějinám českého rybníkářství, Praha 1937, str. 41.

⁹⁵ Fr. T i s c h e r, Dopisy hejtmana Štastného z Pleší ku p. Jindřichovi z Hradce (1553—1560), Věstník Královské české společnosti nauk, 1903, č. XIV, str. 9.

⁹⁶ Roku 1597 měli být v Čechách najímání rybníkáři na opeřňovací práce proti Turkům, SČ, IX, str. 445—446.

⁹⁷ V. Č e r n ý, l. c., str. 94.

⁹⁸ Viz některá ustanovení instrukcí v AČ 22.

⁹⁹ Koncem 16. stol. se množí zápisy tohoto druhu: »Zahradníci, podsedníci a hořeři též aby pánu z míry spravedlivé aneb z peněz slušných povinni byli tu v Lazcích a ne jinde obilí jeho mlátili.« (SA, L, III, str. 166.) Dáno do tisku v únoru 1956.

К ВОПРОСУ О ПРОЦЕССЕ ПЕРВОНАЧАЛЬНОГО НАКОПЛЕНИЯ КАПИТАЛА В ЧЕХИИ И В МОРАВИИ В 16-ом ВЕКЕ

Автор занимается в своей статье вопросом о том, происходила ли в 16-ом веке в Чехии и в Моравии экспроприация крестьян, и возникала ли наемная рабочая сила в связи с развитием собственного хозяйства феодальной помещика. На экспроприацию крестьян могли влиять три производственные отрасли феодального хозяйства: рыбнопрудовое хозяйство, зерновая продукция и животноводство. Степень их развития, однако, не была еще такова, чтобы

вызывать экспроприацию, наоборот, феодалы старались приобрести как можно большее число крестьян. Взамен отнятой земли крестьянам предоставлялась другая.

Освобождение крестьян от орудий производства совершалось путем углубления дифференциации и путем пауперизации и ухода крестьян с земли. Большинство таких людей должно было заниматься наемным трудом, — таким образом начал развиваться рынок рабочей силы, — другие становились нищими и бродягами. Наемная рабочая сила использовалась в подавляющем большинстве случаев в сельском хозяйстве, в том числе и на поместьях, в качестве челяди, слуг и сезонных рабочих, так как феодалы не могли еще увеличить барщину, чтобы удовлетворить потребность в работе на своих поместьях. В их интересах было введение принудительного найма.

Таким образом, прикрепление крестьян к земле обостряется, чем и освобождение от орудий производства люди (neosedlí) прикрепляются к поместью. Эта тенденция была препятствием возникновения свободного труда в 16-ом веке в крупном масштабе.

Перевод: С. Жажа.

ZUR FRAGE DER AUSSEERUNG DER URSPRÜNGLICHEN AKKUMULATION IN BÖHMEN UND MÄHREN IM 16. JHDT.

Die Abhandlung befasst sich mit der Frage, ob die Entwicklung der Gutswirtschaft in den böhmischen Ländern im 16. Jhdt. zur Expropriation der Bauern und zur Entstehung der freien Arbeitskraft führte. Die Expropriation der Bauern könnte in dieser Zeit durch drei Zweige der obrigkeitlichen Wirtschaft — die Teichwirtschaft, den Ackerbau und die Viehzucht — verursacht werden. Diese aber wurden zu dieser Zeit nicht in solchem Ausmass betrieben, dass es zum Bauernlegen führen könnte. Die Obrigkeit war dagegen an der womöglichst grossen Anzahl der Bauern interessiert. Soweit der Boden der Bauern beschlagnahmt wurde, geschah es gegen Ersatz.

Zur Expropriation kam es jedoch durch die Vertiefung der sozialen Differenziation, die Pauperisation und die Flucht. Ein beträchtlicher Teil dieser Leute musste sich dann durch Lohnarbeit ernähren, oder sie wurden Bettler und Vagabunden. Die Lohnarbeitskraft wurde vorwiegend in der landwirtschaftlichen Produktion gebraucht, und zwar auch in der Gutswirtschaft als Gesinde, Dienerschaft und Saisonarbeiter, da die Obrigkeiten die Robotverpflichtungen noch nicht dermassen erhöhen konnten, um durch diese Erhöhung den Bedarf an Arbeitskräften auf ihrer eigenen Wirtschaft zu decken. Es ist daher das Interesse der Obrigkeit, die Zwangslohnarbeit einzuführen. Das führt zur Festigung der Leibeigenschaft, wodurch auch die über die Produktionsmittel nicht verfügenden Leute (neosedlí) an die Gutswirtschaft gefesselt werden. Diese Tendenz verhinderte im 16. Jhdt. die Entstehung der freien Arbeitskraft und dadurch auch die Entfaltung des Prozesses der ursprünglichen Akkumulation.

Übersetzt: M. Beck.